

մը կ'ենթադրեն։ Օրինակի համար առածս, (անդ՝ էջ 42.) «Նոյաքը կը փորձուր զտերփարայս, դուք ընդդէ լըէք յառաջադէպ», թէեւ խիկարայ ալ առածսնիւրէն է, սակայն՝ ինչպէս վերը նշանակեցինք, նաեւ Ս. Գրքոյ մէջ կայ պէտքսն ձեռնով. ուստի թէ՛ Եղեղէն եւ թէ՛ Ուրիշ հայ ժողովուրդաց ջով, որ յաճախ կը դորձածն են նոյնը՝, պէտք չկայ որ անսահմաճառ հայ թարգմանութենէն ծանօթ ըլլայ, այլ Ս. Գրքէն կրնան ըլլալ այն կոչմանըրը։

Թեւեւս այս կորզէն ըլլայ, սակայն խիկարայ հետ իւր մեծ նմանութեան համար մտադրութեան արժանի է նոյն իսկ Եղեղնայ մէջ վկայութիւնը, որ կը գրէ՝ «Եւ արգարեւ ոչինչ ընդ վայր ասացեալ է քան խնորհայն» թէ Երսասոյ որ ընդ անկն ու լէ՛ ընդ միջանակն քան լէ՛ նմո, ո՛րչն խիկարայ մէջ առածին հետս որ նաեւ իւր արդի ազգաւոյ օրինակներով ալ ունի (էջ 156)՝ «Որ ընդ անկն ու լէ՛ ընդ ինչն ինչն լեւոյն լեւոյն» (Canon կցէ) «Եւ ընդ լանին լեւոյն լեւոյն»։ Բայց արդեօք Եղեղն խիկար կը հակադրայ այն՝ «խնամանն, որմէ առած է խորեթի խնդրի է՝ զոր շինը համարանկիր հառաւորէ, թէեւ այլուստ չենք գիտեր թէ էրն աշխուհիք ջաղած է Եղեղնի»։ Աւելի խնդրական կը մնայ թաւ թարգմանութեան նկատմամբ. վասն զի պարզով չենք թէ Եղեղնայ գրէն ըլլայ այն եւ ոչ փոխառութիւն որեւէ՝ այսմ մեզի անծանօթ՝ գրքի, ինչպէս այնտեղից քիչ ըն յառաւոր եղած բարդ մասերը (Եղ. էջ 19—58) քաղուածայ թարգմանութիւն են Մեթոդիոսէն։ Նոյն առաւոր յետայ վարդապետի Մեթոդիոսէնով թէեւ մէջ կը դորձածն այս ձեռնով՝ «Լուսինն թիկամը զոր ու լուսն անկնը»։

Այլքի կը զարեմ այն պարագան որ չօշակման կետեր չենք գտներ խիկարայ առածներուն եւ այն

1 Հմմտ. Առաք. Իմ, 27. Ժող. Ժ, 8 եւ նմաններ։ Հայ մատենագիրներէն Հմմտ. Խար. Բ, դր (այլ Վեհմտ. 1885 էջ 182) ճշգրտող կոչման առթիւն՝ «Վասն պատրիկ եկեղեցի մեզ որդայթի զոր ու ծանեայք եւ օրսն զոր օրսայցեք՝ ըմբռնեցին զեկեւ եւ նովն որդայթիւն անկնը» եւն (սեւ Սմբ. Լգ, 7—8, եւ նմաններ)։ Յովհ. կիշ. (այլ. Երասոյ. 1867, էջ 261) պատմելով Հասանայ Երեմուռնից քան Ստոյա Երեմուռնից քան զոր. «Եւ այսպէս գրան զոր եւ փորձեց եւ պնդեց Հասան, թէ նոյն ընկուռնաւ զոր եւ գործեցին» (Հմմտ. Սմբ. Ի, 18, եւ նմաններ)։ Նոյնը կը գրէ Ռ. Խառնեւ (Ա. Եւ, ապ. Իմ. 1871, էջ 74) ընկալալ մասին գրեցով՝ «Գրան զոր փորձեց եւ պնդեց»։ Ինքն անկիլ ի խորհրդարան, եւ յառաջ այլուր։

2 Եղեղն, ապ. Վեհմտ. 1850, էջ 61 (Ժ, Ժ)։
3 Նշման խնամք խորեթի՝ Հմմտ. Առաք. Իմ, 19 «Բառից ու իրարս ծառայ իրաւ, թէպէս եւ խնամքն՝ ինչն յառնան» — Սիրաք. Լ, 25 «Բառս եւ բեր եւ բնան՝ ինչն, հայ եւ քան եւ քոր՝ ծառայից, Սիրաք. Լ, 27 «Լուսն եւ ասանից զղարանց խնամարհեցանք, եւ ծառայի լարգործիք՝ վկայք եւ ասանկանք եւ նմաններ։ Սակայն չչգիւ Եղեղն բացատրութեամբ առած մը չկրնայք գտնել Ս. Գրքոյ մէջ, ուստի իւր յիշած «խնամանն, որմէ անծ մ'արդան է Եղեղնայ գրքով» թարգմանիկը (Schmid, Ezriuk, Վեհմտ. 1800, ընդ մտնով. էջ 56) ծան. 201) նոյնպէս չէ կրնար Ս. Գրքէն նոյն առածը գտնել, եւ նշանակած է միայն որ Գերեմիայից ալ նոյնպիսի առած մ'ունեն՝ Wer nicht hören will, muss fühlen.

4 Յեւ նաեւ Հայկազն, Բառ. Եւ բառն «Միմանկը»

առածներուն մէջ, որ հաւաքուած են «Բանք իմաստասիրայի» անուամբ՝, 5 հաւաքում մ'որ յամենայնի գեպս է։ Գարեւ շատ յառաւ թարգմանուած էր հայերէնի, ինչպէս ուրիշ տեղ մը ցուցցիկը։⁶ Մեկ երկու քան որ կրնան համաժողովեան բերուիլ՝ այնպէս որոշ է ամեն մարտաւոռ գրեթէ ալ չեն։ Սակայն նոյն հաւաքումն առաւելապէս յոյն խնամատիրաց զմեռները կը պարունակէ, եւ այնպիսի յոյն հաւաքման մէջ անթարմառութիւնն է, թէեւ մէջը մտած ըլլան աստի եւ անոթ առածներ։ Արեւելեան խիկար դիւրաւ կրնար տեղ չգտնել այն առածաբաններու շարքին մէջ։

Թ. Գարեւ թուական Արժուոյն բացայայտ կը դորձածն խիկարայ առածները, թէ միջին այլոց հետեւեալ տարեւ. «Որպէս եւ Գաւառի տակ՝ Գաւառ պարեցայ եւ ոչ խռովեցայ. եւ այլ առ յարգութիւն խնամեց առե՛ ընդ աներկիւնքի է ծանաւորն էրն լէ՛ (ուրիշ օրինակ մը)՝ «Ընդ աներկիւնքի է ծանաւորսք մի երթայցես»։) քան առ քան խիկարայ առածը յառաւ բերով, որ է՝ (էջ 129) «Ընդ աներկիւնքի է ծանաւորսք մի երթալ»։⁷ Բաշար Ժ. Գարեւ Ռ. Խառնեւ ալ քան մ'առածաւոր խաղեր ունի, որ նման են խիկարայ առածներուն. սակայն ընդհանրապէս իւր յիշած «խնամանն», խաղերը Ս. Գրքէն ըլլալով՝ խնդրական կը մնան։⁸ Նոյնպէս չենք կրնար շարքի բռնել թէ խիկարի կազմակայաւորացոյ ծանօթն էր արդեօք խիկար, թէպէտ շատ նման բացատրութիւն մ'աշգիւր կը զարեւ, սակայն նոյնը սովորական է նաեւ Ս. Գրքոյ հեղինակներուն։

5 «Ստեփան Հայկազնայի» Ա. (Վեհմտ. 1853) էջ 9—59։

6 Մառ. Ժան Ռուսմ. Ա. (Վեհմտ. 1895), էջ 213—8։

7 Օրինակ համար (էջ 37) «Լուսն եւ ընդ անկնն Ժ իրեմն ընկալէ քան ընդ Ինով անդամն ի առնու... Գարեւ որ ասն զինն թէ խաղից ասն զոր ու ծանեայք (Եղ. Գ. Եւ, Զմտ. Իմ, էջ 157 Գարեւ եւ Առեւ.) — Ընդ՝ էջ 59 «Զեւի կին մի պատահ. Ժարեմուռն եւ զարգարեալ եւ օճեալ» եւն (Հմմտ. Իմ, 127 «Կին զեղեղնի յոռնաւ եւ Ժարեմուռն եւն») եւ այլ ընդհանուր նմանութիւններ։

8 Բովհ. Երեւ. Գ. Ի (այլ. Գրաք. 1887, էջ 228)։
9 Հմմտ. Զեւ. Թովմայս ալ խաղը (անդ. Լ, Ժ, էջ 64) «Զի որ նաեւ ասանց հոգիս յամապատն եւ ի վիշկ իրաւանն թափառանայ յանդիցն զայլոցն զաւանգեալութեամբ» 8Եւ խիկար (էջ 133) «Խաղիք որ գիշեն ի զառ քանն՝ զայլոց ասն լոյնն» Ռ. Եւ, էջ 287) «Խնամեալ խնամայն ասանցն թէ՛ խնամայն ասանցն Եւ ինչ անմեղ՝ զանմեղն ժամանակ կենաց՝ առնաւ եւ Սիրաքն»։ (Ռ. Բ. 33)

10 Յեւ Ռ. Խառնեւ, պատմ. Ժ, միջ. (այլ. Իմ. 1871) էջ 38՝ «Եւ ոչ դիւրեւ զիկեղն թէ՛ Լուսն եւ թիկամն խնաման քան օրերի անմեղն Եւ ցարեալ»։ Եթէ արդարեւ հարկան է զիկեղ, երբ զնեւ նորա զի նա է որ սիրէ զիկեղն (Հմմտ. խիկար, էջ 128; Առաքիլ՝ Զմտ. Զգ, Եւն) Ս. Գրքէն են ուրիշ վեհմտք, այսպիսի (Ռ. Եւ, էջ 112) «Լուսն խնամանքն քանն»։ Ի թէ Ռ. Եւ, Զգ. քան ի քարանձաւ՝ զիկեղ իւր անկնը (— Սիրաք, Իմ, 28. Նման՝ խիկար, էջ 157) — Ռ. Եւ, էջ 116 «Զանգի ասանց օճն խնամանքն թէ Զայն պատմեցք եւ ինչին երեքս յոռն կայի» (սեւ Գ. Եւ, Ժ, 32)։ Եւ այլ օճն թէ՛ Երեմուռն ինչն պատմաւորացն է (Խնամ. Եւ, Գ. 8), եւ ուրիշ նմաններ։

11 Կազմակայաւորացի (Ռ. Ժ, ապ. Մոսկ. 1860, էջ 134) վարաք — Լուսնայ բերանը կը գնէ՝ զաւանայ արդարեւ Ռ. ասորի (829 թ.) զեպը պատմելով՝ ուս բացատրութիւնը.

Բայց յաճարք ժ.Ա. դարեն Արիստակէս Լաստիվեր-
այսի գիտե մեր «Խմաստաւոր», բառակապ իրաւմ
ալ ընկելով խիկարայ ինքնուրոյն մէկ առածը,
Անոյ առման առթիւ (յամի ՆՂԹ—1050) իւր
Տիւնած խորհրդածութեանց մէջ յիշելով առածա-
ներս՝ «Ճանդի խմաստաւոր երբեք աւելի չառա-
գայ, որպէս խմաստը (որինստի մը՝ «Խմաստը»)»
բերին բանք. եւ զարձեւել թէ՛ Բաւի սոց զարդո-
ն է իբրեւ շար, եւ աւելիք ինչիւն ընտ, Լաստիվեր-
այսի խմաստը (էջ 130) թէ՛ «Բաւ սոց որպէս
լը զարդոտ է, Բայց որ աւելի է, եւ ինչիւն ընտ,
նա առ բառ ունի նաեւ Ատորին» (Լաստիվեր-
էջ 62, թիւ 25.) որ սակայն «լը» բառին տեղ
«ճանդի» զարդար, կըսէ, աւելի եւս Հաստատելով
մէկ Լաստիվերայի ստուգիւի. Հայ բնագրեն միայն
գիտեր առածն:

Հաստի արդէն այնպիսի ժամանակ մ'երբ
առածները կը յիշուին ոչ միայն «Խմաստայ», մ'ա-
նումբ, ինչպէս մինչեւ Տիւնայ տեսանք, այլ նաեւ
իւր բուն «խիկար», անուան: Թիւ. դարուն է. Հնոր-
հայի արդէն այնպիսի ընդհանրացած գիտէ՝ որ նոյնը
նաեւ իբր անական կը գործածէ, գրելով՝ «Խելքն
ծով է ու խիկար», եւ այնպէս մնացած է անկէ
վեր, ինչպէս արդէն առիթ ունեցող յիշելու
կը յաճախեն նաեւ. Հայ անձինք «խիկար» ա-
նումբ, որոնցմ տե՛ն մը 1455ին եւ ուրիշ մը
1627ին յիշեցինք արդէն, նոյնպէս «խիկար-Մու-
րատ», բանաստեղծը (տես վերջ Ներած.) Թիւ. դա-
րէն կը սկսին արդէն մեր արդի ձեւագիրներն,
որով աւելորդ ալ է այս ժամանակներէն յիշատակու-
թիւններ փնտռելն այնպէս: Հաստատելով յիշելով
միայն Աւարելի Դուրիժեցիւյ մէկ տեղն³, ուր
խոսելով ինքնածնի գրարտուց եւ Սահակ կաթո-
ղիկոսի փնտռան միայն, իւր ձեւըքն օրինակի մը
մէջ աւելցուցած է «ի բնագիրն իբրեւ ծանօթու-
թիւն» խիկարայ՝ նոյն խնդրոյն շատ յարմար այս
առածը՝ «Կերայ դատնիճ եւ արքի խիկար, ոչ կը
դառն քան զարդատութիւն. բարձի ալ եւ զար-
ծի՛ն ի վերայ, ոչ կը ծանր քան զպարտութեան յար-
ցոյնս» (տես վերջ Ներած.) Թիւ. դարուն է. Հնոր-
հայի նոյն բացարձակութեան այնչափ ձեւըքն տես Ստե-
Ս, 4, 1. Գ. 5. Խմաստ, Խ. 24. Եւսոյի, Խ. 16, եւս ընտ
է Լաստիվ. Պամ. զԼ. Թ. (տպ. Պենետ. 1844,
էջ 41.)

«Հոսեացն զնոս օրպէս փոյն առաքի Հոգւոյն եւս. (Հմմտ.
Խիկար, էջ 141) «Հոսեաց օրպէս գիտէ ընդգիճ Հոգւոյն»
Սակայն նոյն բացարձակութեան այնչափ ձեւըքն տես Ստե-
Ս, 4, 1. Գ. 5. Խմաստ, Խ. 24. Եւսոյի, Խ. 16, եւս ընտ
է Լաստիվ. Պամ. զԼ. Թ. (տպ. Պենետ. 1844,
էջ 41.)

3 Ն. Հնորհ. տպ. Պենետ. 1830, էջ 562:
4 Ստեղծի Դուրիժեցի, Պամ. զԼ. Թիւ. տպ. Նիմ.
1896, էջ 237, Եւսոյ:

5 Այսպէս «Բանք ժամ խորոզ Աղբաւուն» վերջին
սկզբը՝ գտնուած ապրիս ա վերջին խմաստը՝ «Եւ եր նա
ձեռնակար շար, եւ Հնարագիւտ եւ ինտուստ մտք զնո
Վիկար, ձգել. Ն. Հնորհայի Համմատ» ապրիստ մտքն

Միւս կողմանէ Հնորհային ետքն ալ կը
տեսնենք Տիւնայութիւնը շարունակուած, յիւ
շատակութեան շնորհիւ առանց օրեւս անուան,
Ս. Ներսէսի նշխարաց յայտնութեան պատմողը՝
որ ամենէն կանուս Թիւ. դարու վերջերէն է, կը
գրէ օրինակի Համար Հետեւեալը՝ «Ձի ճնշողը»
որքան ի ձեռնին ունին զգուշաւոր պահել, ապա
թէ զգործեալ թուրքէ՝ գո՛ւարին է ըմբռնել,» եւս,
որ խիկարայ մէկ առածին այլակերպութիւնն է.
(Հմմտ. խիկար՝ էջ 135 «Լու է ճնշողը մի ի ձե-
ռին քո՝ քան զՀալարս յերկինս թուրքեալ» եւս)
Ի միջի այլոց յիշելու արժանի է Վարդանայ խորա-
ներուն մէկ խօսքն ալ՝ «Տղայի միտքն օրպէս կապու-
մամ է, զարի խորան եւ զգոմատութեան ուսումն
գիր ի վերայ ճաղնիւր» եւս³ (Հմմտ. խիկար՝ 129)
Թողլով ուրիշ նմաններն, շատանանք միայն Վար-
դանայ Առաքելովն: Ն. Մուս. Հայագետը գրեւե-
րիկ Հրատարակութիւն մ'ըստ ըլլալ Վարդանան
առականց, լուսաբանելով անոնց ծագումն ու զար-
գացումը, Վարդանայ ունեցած մասն եւ այն Վար-
դանայ գրական գործունէութիւնը լիովին երեւան
Հանելով եւ ճանչցնելով բուն առականցին՝ Վար-
դան Աղբաւցի Թիւ. դարէ. դարէն, որուն մասին այլուր
ընդհանրակ խօսուցաւ. Նոյն առականց Հալարեանց
աղբիւրներուն՝ զորոնք այնպիսի մանրամասն ուսում
նախարած է յիշեալ Հայագետը, (Հար. Ա. § 268 +
296.) աւելցնելու ենք խիկար էլ. եւս այս շատ
բնական էր: խիկարայ առածներէն մաս մը (յառա-
կայէս պատմութեան վերջը՝ երկրորդ շարքը) ար-
դէն լիակարար առական եւ ունէր. Թիւ. դարէն գիւ-
րաւ կրնային առական վերածուիլ, ինչպէս եղած ալ
կը գտնենք:

Մեզի Համար կարեւոր են բնականաբար նախ
այն առածներն որ բուն Վարդանայ Աղբաւցիւն են,
որ իւր առականութեան սկիզբն ըրած է ի Դրա-
գարի իբր 1220ին: Արդ. թէ Աղբաւցիւն բուն ա-
ռականներուն մէջ եւ թէ միւս Հալարեանց մէջ ալ

գործածուած: Յետ. Մ. Մուս. «Գործածողք Առական-
դանայ» (Պիտր. 1894-9), Հար. Գ. էջ 180:

1 Պամ. Յայտնութեան Նշխարաց Ս. Ներսէսի՝
է «Սոփ. Հայկ. Ե. (տպ. Պենետ. 1853), էջ 31-37:

2 Նշխարաց գիտան եղած կըսուի 1275ին Յ. Գ.
Երզնկայի Սարգիս Եփեսոսիորդ օրով. տես անոյ՝ էջ 44-46:
3 Մեր փոյնը թիւն բերած տեղն է՝ էջ 50:

4 Հմմտ. «Հայկապն. Բառ. ի բառ» «Մասնէհար»
— Նոյն Բառագրքին մէջ կը գտնենք խիկարն ի միջի այլոց
Հետեւեալ փոյնը թիւններն. (Ստատուսիս) «Հայտարարի-
քնիւ թաղմը թիւններն որպէս ճշմ. (— Ճառեմբար. տես
Խիկար՝ էջ 130.) — (Նշէ) Մի լիկի փոյն իբրեւ ընտնի,
որ յառաջն ծաղիկ եւ ապա ուրեմն լիկի ուտելի, Սիւ-
փոյնի» (տես խիկար՝ էջ 128 աղաւթ.) — (Հարմարութեան)
«Ի Հարմարութեան քան զնիկար յառաջ էլ եւ գիտ. Սիւ-
փոյնի» (տես խիկար՝ էջ 135-36) եւ նմաններ: Չնայ գիտեր
ինչ գործերն առական են կոչուներ, որ ճառեմբարի եւ
Սիւփոյնի մէջ կը գտնուին, ամայն թիւններն նոյն իւր
խիկարայ իմաստութեան առականներն կրնան ըլլալ: Բայց այս
զեպէս մէջ արժանի է այն ուղղորդութեան. զան զի ըն-
թերցման կարեւոր աղբիւրներն թիւններն կան:

5 Հմմտ. «Գործածողք Առական Վարդանայ» ըստ
Ն. Մուսի (Վնդեպ. 1899), Զ. 2 են, եւ առանձինն՝
յառական է էջ 20 եւս, 43-75, եւս եւս:

իր գանձերը խիկարայ առանձնեքը գործածուած, որոնցմբ ոմանքը իր գնեցը հառ դէմ առ դէմ: Առաւ թին երկուքն Ալթեկցույն եւ:

Խիկար (էջ 157—158:)

Վարդան (Ալթեկցի)
(Հար. Գ. 99 եւ 101:)

1. Որքեակ, եղեր ինձ որպէս կարէն՝ որ կարէր գծաւն: Այն ծառն է ինձէ յինէն չէիք՝ ոչ յաղթէիք դու: (Canon, Որքեակ եղեր ինձ որպէս գծաւն զոր կարէին, առ ծառն ինձէ ոչ էիք յինէն որ ի ձեռն ինձ է, ոչ կարէիք յաղթել ինձ):

2. Որքեակ, եղեր ինձ որպէս կարէն՝ որ եհար գաւնեցի, եւ առնեցի Աստուծոյն զոր յարէր ինձ զայն: Դարձեալ եհար զոր յարմին աղաւթն է: Եւ նա եհար զիմար ի վերայ նորա եւ ճնիւց զնա եւ առնէ: Գերի, քո գիտեցի ինձ շուշէ եւ հոգի քո ի յոտս իմ՝ էր: (Canon...) Եւ առնէ Ոչ գիտեցի յար կարէն ինձ զորութիւնը քո յոտս իմ է:)

3. (էջ 160) Որքեակ, զգալով ձայն յուսումն եւ առնէ ձայն, «այնքն» եւ առնէ՝ Աստ. Այթ. Բնն. Գեմ. (92 Գիմ.): Եւ նա առնէ՝ Այթ. Բոյծ. Գաւն:

4. (էջ 159—60.) Որքեակ, լսելու յարմին ինձէ թող զսովորական բարսն, եւ համարեալ լինի

1. Հեռուսն մտան ի մայրիկ եւ սկսան կտորել զծառ եւ գտանք. եւ նորա հառաւելով առնէ՝ Չէ՛նչ է այս զոր գործին ընդ մեզ: Եւ նոյնն առնէ. Այն է մեզ, ով եհարք. Գի ի մեզանն է ինձ որ կարէ գնալ, զի կարէն ի մայրս է: Յուսանէ ինձ, եւնչ:

2. Մու. [ն] մի հպարտացաւ... զայ առ. ուղտն եւ առնէ. Տուք ինձ հրաման, որ ի յեսս քո ցնեմ զղոյն իմ եւ առնեմ զայդար: Այն ուղտն՝ Արեւն քո ի զարեւ քո, մի խորհրդ զնա հաւ գործը զայդ: Եւ, նա առնէ զկապէն է արեւի քո եւ ոչ մտած զիս: Եւ եղ զղոյն իւր ի հետ առնին: Եւ երկն ուղտն ծանր բեռաւորն է իրեանց զնա. եւ նա չիմեալ եղեւ. եւ վաւաղ քրտաւն ընդ յետայն նորայ, եւ զայն սեւեակ ուղտուն առնէ եղալոր, զայ է որ նոյնը գրեց, մինչեւ ելաւ. ի քնն — Յուսանէ, եւնչ:

3. (Յիս. 15) Այն առնէ ինձ Գալիլէն ձայն բռնեց, եւ երկեցին զիր ինձ կարգայ: Եւ առնէ Աստ. Այթ. եւ նա առնէ ինձ՝ Այթ. եւ առնէ ինձ՝ Աստ. Բնն. եւ նա առնէ ինձ՝ Բուծ. եւ առնէ ինձ՝ Աստ. Գիմ. եւ նա առնէ ինձ՝ Գաւն. եւ առնէ ինձ՝ Աստ. Բոյծ. եւ առնէ ինձ՝ Աստ. Բնն. եւ նա առնէ ինձ իմ երթովն, զիս անցաւ, այլ չեմ ի հասնիլ:

4. (Յիս.) Դարձեալ զկառու: յարմին զիր իմ գաւորին ի վերայ սովեկար բարսին: Նոյնպէս եւ առ

թեղ՝ յարեւելիս մտանել եւ ելանէն, առաց աղեւն ինձէ եղեցին այլ իմ սուրի եւ թաղ իմ արեւմտի: Եւ նորա զսովորական բարս իմ ոչ թողից:

բարին զպքին, եւ ապին եւ նոյնն, առաց աղեւն ինձէ եղեցին այլ իմ սուրի եւ թաղ իմ արեւմտի: Եւ նորա զսովորական բարս իմ ոչ թողից: Եւ նոյնն, առաց աղեւն ինձէ եղեցին այլ իմ սուրի եւ թաղ իմ արեւմտի: Եւ նորա զսովորական բարս իմ ոչ թողից:

Բաւական կը համարինք այդպիսի ալ, որոնց մասնաւոր երկու առաջինները կարեւոր են՝ բուն Ալթեկցույ վերաբերելով: Մենք խիկարայ առաւելներուն գործածութիւն այնպէս բնական կը գտնենք, որ աւելի կը զարմանայ խիկարայ շատ մ'ուրիշ լինլին զարգացած ընտիր առաւելները չգտնելով մեր հաւաքմանց մէջ. այսպէս խիկարայ առաւել Երեման եւ Աթի, Այթ եւ Տորան, ճննորդ եւ Որգայլ, էշ եւ Գալլ, Էուն եւ Բուտ, Այն եւ Գալլ, Նուրգ. եւ Արծի եւ Նմաններ, զորոնք գտնէ հայազեւնն: Մտաւ հրատարակած հաւաքմանց մէջ չգտնուող համոզել յոյնութեամբ: Բայց թերեւեաւ ուրիշ տեղեր գտնուին: Ընդհակառակն հասարակածային առաւել մը կը գտնենք մուսուլման խիկարայ առաւելաց ընտիրայ տպագիր մէկ օրինակին մէջ, որ կը պակտի հնագուշին ուսում եւ յետագայ մասն է:

Կարծենք մինչեւ հիմայ յաւաք բերուածները բաւական են ապացուցանելու մեր կարծիքը, իսկ խիկարայ հայ թարգմանութիւնը ստուգիլ շատ հին է, եւ հայ մասնագետներուն վրայ ալ ազդեցութիւնն ըսած: Ի սկզբան միայն իմ «Իմաստնոյ» անուամբ յիշուած ըլլալով՝ կրնայ թերեւս կարծուիլ, որ «խիկար» անուան խորագրին մէջ յետոյ մասած ըլլալ: Բայց այդ լոկ ենթադրութիւն միայն կը մնայ: Երկրորդ՝ կը հաստատուի այն կէտն ալ որ նաեւ հայազեւս Կոնիքիլի հրատարակած ընտիրայ ստուգիլ «Երկար պատմութիւն» ունեցած է, շատ փոփոխութիւններ եւ թերեւս նաեւ խմբագրութիւններ կրած ըլլալով: Այնպէս՝ ինչպէս որ աւելին ունենք, ռաւիկաբանութեամբք խմբագրած, աղաւաղութեամբք լի եւ անհամար պետութեամբք ձեռնարկ, չի կրնար այն բնագրին ըլլալ, զոր առթիւն ունէր՝ ինձէ նաեւ ոչ Գարպեցի՝ ստուգիլ Երեւն: Եւ ոչ այն՝ զոր տեսած էին Թովմաս Երեման եւ Լաւոսիփորացի:

Այս կէտը զմեզ կը ստիպէ ընդհատել մեր ուսումնասիրութիւնըս ալ՝ մինչեւ հնագոյն եւ ընտիրային բնագրի մը յայտնութիւն: Ասանց ասոր շատ մը խնդիրներ են լուծման կը պակասին, չեն կրնար նաեւ ձեռնարկուիլ՝ առանց ապարդիւն աշխատութեանց. եւ ոչ հանուած եղաւագութիւնը հաստատուն հիմ կրնան ունենալ: Այսպէս ապագային թողուլ կը ստիպուինք նոյն իսկ այն էական

ուղից «զօգործական Բարս իմ ալ թողից» միւսները՝ «Եղաւորական Բնն ալ թողից»
1 Տե՛ս «Կառու եւ Երեւն» տաւին՝ Հար. Բ. 64—85 ըստ Vlag եւ B ձեռագրաց:
2 Տե՛ս խիկար՝ էջ 156—61:
3 Տե՛ս B² (տպ. Կ. Գ. 1834), էջ 103—104 Էուն եւ շուր:

1 Ven. Բ. 92 ձեռագիրք վերջը բոլորովին աղաւաղեք են գրեւով. «... առնէ՛ չէիք ինձ յաղթել ոչ կարէիք գուլն» 2 Ալթեկցույ՝ Առաւ խիկար Նոյնն արցած է մարգարէական միւս հաւաքմանց մէջ ալ զորքն արեւմտեւթեամբ. առաւ առաւ ճիշ կամ՝ «Պայտաճար եւ Երաք» (տպ.՝ Հար. Բ. 123) ըստ VI հաւաքմանց, սակտի Աղտեսագրոց մէջ մտած:

3 Ալթեկցույ Առաւ ի Գի: Նոյնը միւս հաւաքմանց մէջ ալ՝ «Մուսն եւ Ուղտ» (Հար. Բ. 25—26 առաւ ի Ա) կրկին խմբագրութիւն, մին ըստ VI, միւսը՝ D ձեռագրին: 4 Տե՛ս «Գալլ յուսումն առնէ» Հար. Բ. 321 ըստ G ձեռագրին:

5 Ven. 92 եւ Canon «զօգործական բնն», Bod. «զօգործական խիկար», Յաւորեւս Ven. «համարեալ լինի բնն քեզ» յարեւելիս են. Bod. «համարեալեալ են ի թեղ՝ յարեւելիս» են. նոյնպէս վերջը միայն Canon ունի

